

HE TIKANGA KINO.

He kupu ruarua nei hei apiti i te whaikore-ro a taku kai-whakaako a Te Tatana. Ko tetahi tikanga tino kino a te Maori, ko te korero whakarihariha ko te whawha o te kupu o te korero ki nga wahi ngaro o te tangata. E rua nga wehewehenga o te iwi pakeha ko te wehenga rangatira, ko te wehenga ware. Ki te reo weriweri te tangata rangatira ka whakawarengia ia, ka uru ki te wehenga tuarua. Tena ko te Maori, kaore e whakawarengia nga tangata reo weriweri. Ko o tatou rangatira tonu etahi tangata reo paru atu. Eugari ano te kuri he pai kaore hoki e mohio ki te korero kino. E te iwi tabia nga ngakau me nga ngutu "whakarerea . . . te korero kino, te korero whakarihariha, i roto i o koutou mangai." E hiahia ana ano te ngakau ki te whakaputa i etahi kupu mo nga tamariki wahine, nga putiputi o te ao ara mo te whakahaere he o ratou matua i a ratou. Me waiho pea kia kitea ra he etita wahine mo "Te Pipi" mana e korero nga kupu tohutohu mo tona hapu.

Tetahi tikanga kino a te Maori ko te whakamoe i a ratou tamariki, kahore nei he aroha o tetahi ki tetahi. He tikanga tino kino tenei, me takahi rawa ki raro. Na tenci tikanga i tino nui ai nga wahine me nga tane mahue, me era atu kino; i nui ai hoki nga tamariki poriro. Kia pera te tikanga me ta te kingi o Rarotonga i tohea e ia ko tana i aroha ai, ahakoa tohe tona iwi he wahine ke mana. Kei te kino tonu tona iwi ki a ia inaianei, kei te tawai i tona wahine otira ko ta tona ngakau tera i mate nui ai. Ki ta matou korero tuatahi chara a Kuini Rawinia i te wahine ataahua te kanohi; no tona whakaabua o muri nei i kite ai matou he wahine ataahua tonu ia na ana. Ko te he tenei o te tangata, ko te hohoro o te kupu whakabe, hei muri ka kitea he tika tonu ia te mea i whakahetia ra. *Te Pipihararua.*

RAROTONGA.

E kore e nui rawa nga korero mo Rarotonga inaianei, pera me te maha o nga korero mo Haemoa. Ki taku whakaaro he tino rite atu nga Maori o Rarotonga ki a tatou, i nga Maori o Haemoa. Hei te wa pea e iti iho ai nga raruraru ka rawaka ai nga korero mo te wehenua o Kuini Makea. He Paremete ano te reira, he Maori katoa nga mema, a ko te mana o Ingarangi kei te tiaki i to ratou mana, na reira i tonoa ai he tangata e te Kawanatanga o konei, hei tohutohu i te Paremate o Raroto-

nga. Te tangata kei reira inaianei ko Kanara Katene, Kai-whakawa o Te Kooti Whenua Maori. I te kitenga o to tatou Kawana, o Rore Renewhare, i nga wahi katoa i Niu Tirenī nei, ka eke ki runga i a te H.M.S. Mildura, he kaupuke whawhai, a rere ana ki Rarotonga.

He nui te manaaki a tera iwi Maori i to tatou Kawana. I tu a ratou hakari, haka, waista, me a ratou na ahuaureka huhua. Ko etahi o nga Maori i whakarite i a ratou ki te ngarara, ki te ika, ki te manu. Te pukorero nana i puhiri te Kawana ko tetahi tonu o nga tino rangatira. Tena ingoa ko Taraare. Nui rawa to ratou kua i te taenga atu o te Kawana nga kanohi o Kuini Wikitoria, kia kite i a ratou. He roa te whakareo whakaboki a Rore Renewhare. Ko etahi euei o ana kupu:

"E hari ana ano hoki ahau mo toku taenga mai ki nga moutere i heke mai ai nga tupuna o nga Maori o Niu Tirenī, e rima rau tau kua pahure ake nei. I runga i to ratou whaka-whitinga i te moana nui, ka paku to ratou rongoi ki te ao katoa, i runga i to ratou toa, i to ratou mohio ano hoki ki te whakatero haere i o ratou waka. He mea tika kia ngahau ahau ki nga iwi Maori kaica o enei moutere huhua o te moana, no te mea kia mohio mai koutou ko ahau te Kawana o te iwi Maori nui atu i te ao nei, na reira hoki i pupu ake ai te hiahia i toku ngakau kia tino kite a-kanohi tonu ahau i te ahua o nga morehu i mahue iho ki muri nei, i te hekenga ki Niu Tirenī....."

No te tabi o nga ra o Hune ka marenatia a Hori Tupou te Tuarua, Kingi o Rarotonga, kia Pirihuhe Rawinia Kupu, te tamahine a te Tumuaiki o nga Pirihimana. I te mea kahore ano kia mohiotia he hoa mo te Kingi kua whakariterite noa atu ia i nga mea mo te marenatanga, i nga kakahu, me te karaua mo tana wahine, me nga kai hoki mo te hakari, me te keke mo te marena. I tono nga ariki o tona Paremete ko Pirihuhe Te Oha he hoa wahine mona, eugari ko Rawinia ke te mea i mate nuitia e ia. He momo tangatira katoa aua wahine, otira ko Te Oha te tino rangatira. He ataahua ke atu ia i a Rawinia, i rite tana mau kahu ki ta te wahine pakeha. He aha ra te take i kowhiria ai e te Kingi ko Rawinia hei Kuini mana; he hoa tapui pea no to raua taitamarikitanga mai ra ano?

Te marenatanga, ano he marenatanga no tetahi momo tangi pakeha. I tatingia te whare karakia ki te putiputi ki te kara. I te 11 o nga haora ka paku te pu-repo, he whakaatu kua maunu mairi te kingi i tona whare—he whare nui he ataahua. I tomo ia ma te kua-ha i whakaritea mona anake me ona whanau-